

Теорії особистості крізь призму завдань типології творчого універсалізму

Вступ. Дослідження особистості налічує майже дві з половиною тисячі років. Психологи розрізняють різні періоди її вивчення. Вважається, що з V ст. до н.е. до XIX ст. тривав філософсько-літературний період. Серед його представників – Сократ, Арістотель, Бенедикт Спіноза, Джон Лок, Девід Юм та інші. Ці вчені основну увагу приділяли питанням моральної і соціальної поведінки людини. Період, що охопив початок XIX — XX століття, отримав назву клінічного. Його головними представниками були Зигмунд Фрейд, Альфред Адлер, Карл Густав Юнг, вчені, що зосередилися на вивченні впливу хвороби на особистість. З початку XX століття дотепер триває експериментальний період дослідження особистості, з яким пов'язують здобутки Олександра Лазурського, Ганса Айзенка, Раймона Кеттелла, Гордона Аллпорта.

Психологія особистості як окрема галузь знання набула розвитку у 1930-х роках. Одним з перших, хто звернув на це увагу, був Лев Виготський, який у 1931 році зазначив, що «центральною та найвищою проблемою психології є психологія особистості та її розвитку» (цит. за: Коpecь, 2007, с. 52). У цей час з'явилися перші спеціальні праці інших вчених в цій сфері: «Динамічна теорія особистості» Курта Левіна (1935), «Особистість та її психологічна інтерпретація» Гордона Аллпорта (1937), «Дослідження особистості» Генрі Мюррея (1938) (Коpecь, 2007, с. 52).

У XX столітті різні психологічні школи — гештальтпсихологія, психоаналіз, біхевіоризм, гуманістична психологія, когнітивна психологія — запропонували низку теорій особистості, досить відмінних за своєю суттю. Так, гештальтпсихологи (Макс Вертгеймер, Вольфганг Келер, Курт Левін) керувалися підходом про те, що ціле є чимось більшим, ніж сума його складових, і вважали найбільш дієвим метод сприймання. Представники психоаналізу (Зигмунд Фрейд та його учні) робили свої

висновки на основі клінічних спостережень за хворими, виходячи з того, що поведінка особистості контролюється її сексуальними потягами. Психологи-біхевіористи (Джон Вотсон) вивчали поведінку особистості, надаючи перевагу експериментальному методу. Прибічники гуманістичної психології (Гордон Аллпорт, Карл Роджерс, Абрагам Маслоу) визнавали унікальним життєвий досвід особистості, вивчаючи її шляхом обговорення почуттів. Теорія когнітивної психології (Ульрік Найссер, Герберт Саймон) виникла як відповідь на потребу дослідження мозкової діяльності індивіда — особливостей його пам'яті, мислення тощо (Винославська, 2005, с. 196–197).

Як одна з центральних у теоретичній і прикладній психології проблема особистості виступає як дослідження психічних властивостей і стосунків особистості (загальна психологія особистості), індивідуальних особистостей і відмінностей між людьми (диференціальна психологія), міжособистісних зв'язків, статусу і ролей особистості у різних спільнотах (соціальна психологія), суб'єкта суспільної поведінки і конкретних видів діяльності (прикладна психологія) (Столяренко, 2012, с. 10).

Панорама дослідницьких шкіл і позицій. Намагання пояснити феномен особистості привело до появи величезної кількості її означень, описів, тлумачень і теорій. За словами американського психолога Келвіна Холла, «особистість визначається на основі часткових емпіричних уявлень, що виступають як частина теорії особистості, яку використовує спостерігач <...> Іншими словами, визначити особистість неможливо поза узгодженням тієї теоретичної системи, в якій вона буде розглядатися» (Холл, 1999, с. 24). Він описує такі підходи до розгляду особистості: біосоціальний (на основі реакції оточення), біофізичний (як характеристику якостей суб'єкта), «визначення-омнібус» (як перерахунок рис), інтегрований (як організоване ціле), регулятивний (як те, що керує поведінкою), унікальний (як вияв індивідуального), сутнісний (як репрезентацію індивіда) (Холл, 1999, с. 23–24).

Келвін Холл і Гарднер Ліндсей вважають, що визначити, що саме є теорією особистості непросто, тому для відбору із величезної кількості психологічних вчень про особистість власне тих, що заслуговують називатися теоріями, застосовують два критерії – значущість і винятковість (Холл, 1999, с. 13).

У цілому досить широко розповсюдженими є біогенетичний, соціогенетичний та персоногенетичний напрями дослідження особистості. Представники біогенетичного напрямку вивчають задатки, темперамент, біологічний вік, стать, потреби, потяги особистості. Прибічники соціогенетичного — займаються вивченням процесів соціалізації індивіда, засвоєння ним соціальних норм і ролей, формування ціннісних орієнтації та рис як члена спільноти. У центрі уваги психологів персоногенетичної орієнтації знаходяться проблеми активності, самосвідомості, творчості, виховання індивідуальності тощо (Столяренко, 2012, с. 9–10).

Розрізняють психодинамічні, соціодинамічні, інтеракціоністичні, експериментальні, неекспериментальні, структурні, динамічні, вікові й педагогічні теорії особистості. Психодинамічні теорії пояснюють поведінку особистості, виходячи з її внутрішніх суб'єктивних характеристик. Соціодинамічні – інтерпретують поведінку людини як залежну від зовнішніх чинників. Інтеракціоністичні – визнають вплив і внутрішніх, і зовнішніх факторів на поведінку людини. Експериментальні теорії будуються на фактах, зібраних в процесі дослідів. Автори неекспериментальних теорій спираються на свої життєві враження, спостереження та досвід. Структурні теорії досліджують структуру особистості й систему понять, а якою вона повинна досліджуватися. Динамічні теорії вивчають зміни в розвитку особистості. Вікові й педагогічні теорії особистості присвячені дослідженню певних періодів її життєдіяльності (Дрозденко, 2007, с. 371).

Дмитро Леонтьєв виділяє три групи теорій особистості. Перша група – теорії екзистенційної орієнтації. Одна з них – буттєвий аналіз Людвіга

Бінсвангера і Медварда Босса, учнів З. Фрейда та М. Гайдеггера, на який спираються К. Холл та Г. Ліндсей. Друга – логотерапія Віктора Франкла. Третя і четверта версії належать американським психологам – одному із засновників гуманістичної психології Ролло Мею та спеціалісту в галузі екзистенційної персонології Сальваторе Мадді (Леонтьєв Дм., 2003, с. 6–7). Об'єднуючою рисою теорій цієї групи є пріоритет операціональності та клінічної орієнтації.

Друга група теорій особистості – теорії академічного напрямку. Одна з них представлена працями Берреса Скіннера продовжує ідеї когнітивного біхевіоризму Юліана Роттера і Альберта Бандури. Друга, розвиваючи положення соціограматичних теорій, включає в себе етогенетичний підхід Рома Харре та соціальну екологію Джона Шоттера. Обом властива настанова початкової включеності особистості в соціум, в якому діє певна граматика поведінки (Леонтьєв Дм., 2003, с. 7).

У СРСР існувало чотири теорії особистості – московської (Олексій Леонтьєв, Лідія Божович), ленінградської (Борис Ананьєв, Володимир М'ясищев), тбіліської (Дімітрі Узнадзе) та пермської (Вольф Мерлін) шкіл. Найбільш продуктивною з них виявилася теорія діяльнісного підходу до вивчення особистості, яка знайшла продовження у працях Олександра Асмолова, Бориса Братуся, Федора Василюка, Дмитра Леонтьєва, Артура Петровського, Віктора Слободчикова, Євгенія Субботського та інших (Леонтьєв Дм., 2003, с. 7–8).

Блюма Зейгарник класифікує теорії особистості за критеріями часу, гомеостазу, рушійних сил розвитку особистості тощо. Так, на її думку, теорія З. Фрейда, а також неофрейдистські теорії стверджують, що силою, яка зумовлює розвиток особистості, є її минуле. Теорії Абрагама Маслоу і Гордона Аллпорта навпаки переконують, що основою розвитку особистості є її спрямованість в майбутнє, а Курт Левін вважав, що формування особистості пов'язано лише з теперішнім часом. Критерій гомеостазу поділяє теорії особистості на такі, для яких розвиток

особистості зумовлений встановленням рівноваги з навколишнім середовищем (З. Фрейд, К. Левін), і такі, які вбачають силу розвитку особистості у прагненні до порушення цієї рівноваги. Розгляд теорій особистості з точки зору рушійних сил розвитку поділяє їх на інтрапсихологічні та інтерпсихологічні. Представники інтрапсихологічних теорій (К. Левін) вважають, що імпульси розвитку особистості знаходяться в середині самої особистості, тоді як інтерпсихологічні теорії вбачають рушійну силу розвитку в міжособистісних стосунках (Зейгарник, 1981, с. 10–11).

Чимало теоретиків особистості прагнуть її дослідження в цілісності, намагаючись вивчати людину без поділу на сегменти, тому вони вважають однією з найхарактерніших рис теорії особистості її функціонування як інтегративної теорії (Холл, 1999, с. 21). Одним із перших персонологів такого плану був Вільям Штерн (1871–1938). Психолог дотримувався позиції, що особистісно-психологічне розкривається лише в контексті цілісного вчення про людину. Стверджуючи, що особистість неповторна, він ставив питання не тільки про відмінності людей за окремими рисами – пам'яттю, швидкістю реакцій тощо, але і про відмінності цілісних особистостей, як особливих систем, що не зводяться до своїх компонентів. В. Штерн розглядав також питання здатності особистості активно впливати на життєвий процес (Петровський, 1996, с. 299–302).

Огляд дослідницьких позицій персонологів ХХ століття відкриває перед спостерігачем строкату картину. Так, поряд, практично на рівних правах існують підходи, які не тільки не перетинаються, але нерідко конфліктують один з одним. Наприклад, ключовим дослідницьким принципом Джо Гілфорда, Рішара Мейлі, Володимира Ядова стало вивчення особистості як переліку рис і властивостей, тоді як у дослідженнях Христіана Вольфа, Теодюля Рібо, Володимира Бехтерева, Володимира Мясищева, Сергія Рубінштейна, Гордона Аллпорта, Сальватора Мадді, Віктора Аллахвердова, Андрія Агафопова основу

увагу приділено внутрішньо-системним характеристикам особистості. Індивідуально-поведінкові аспекти домінують у роботах Раймона Кеттелла, Лоуренса Первіна, Олівера Джона, Ірвіна Чайлда, Ганса Айзенка, Наталії Рейнвальд, натомість соціодинамічні — у працях Лева Виготського, Олександра Ковальова, Костянтина Платонова, Олексія Леонтєва, Артура Петровського, Віктора Слободчикова, Євгенія Ісаєва, Василя Давидова (Дрозденко, 2007, с. 368; Коpecь, 2007, с. 16–19).

Великого значення у вченні про особистість набув культурно-історичний (системно-діяльнісний) підхід. Згідно з ним справжніми підставами розвитку особистості виступають діяльність і спілкування, а сама вона розглядається як результат включення індивіда у простір міжіндивідуальних стосунків (Столяренко, 2012, с. 10).

Методологічний потенціал теорій особистості в світлі типологічних завдань творчого універсалізму. Аналіз теорій особистості на предмет відповідності завданням типології універсальної творчої особистості¹ продемонстрував наскільки вони відрізняються одна від одної в цьому відношенні. Це дало змогу об'єднати ці теорії в групи, розташували їх на одному векторі, від теорій, які абсолютно чи частково не відповідають вказаним типологічним завданням, до частково і повністю відповідних. Так, виходячи зі ступеня врахування у теорії стаціонарних ознак, властивостей та функцій універсальної особистості, сформовано чотири групи теорій особистості: повністю невідповідні, переважно невідповідні, переважно відповідні та повністю відповідні.

У результаті проведеної аналітичної роботи, до **повністю невідповідних** завданням типології універсальної творчої особистості

¹ Виходячи із положень вчення Л. Виготського та О. Леонтєва, універсальною вважаємо ту творчу особистість, якій притаманно більше ніж один вид провідної творчої діяльності, всередині котрої виникають і диференціюються нові види творчої діяльності (наприклад, артистична діяльність зумовлює заняття мистецькою педагогікою, виконавським редагуванням творів тощо), формуються або перебудовуються творчі процеси (художня уява, музичне мислення), і яка визначає загальний профіль творчої особистості та його зміни у кожний період її діяльності.

віднесено більшість психоаналітичних та функціональних теорій, зокрема, теорії Зігмунда Фрейда, Уільяма Джемса, Керол Гілліган, Уільяма Шелдона, Вільгельма Райха, Ярослава Цурковського. Так, незважаючи на те, що теорія психоаналізу З. Фрейда містить в собі обґрунтоване пояснення, як і звідки виникає психічна енергія індивіда, її застосування з метою типології універсальної творчої індивідуальності бачиться проблемним у зв'язку з практичною неможливістю залучення до мистецтвознавчого дослідження клінічних лабораторних обстежень, в т.ч. через значний історичний обсяг матеріалу, що вивчається, та нездатність теоретичним шляхом з'ясувати причини якісно різних результатів того чи іншого творчого процесу, зокрема чи залежить і наскільки залежить багатогранність реалізації творчої особистості від якості її «лібідо».

До цієї ж групи варто віднести теорію особистості Керол Гілліган, присвячену впливу на особистість статевого чинника, конституційну психологію Уільяма Шелдона, що пояснює поведінку особистості її біологічним субстратом, соматичну психологію Вільгельма Райха, з її концепцією особистісного панцира і психотерапевтичним спрямуванням, теорію психічної контрольності Ярослава Цурковського, як таку, що присвячена частковим питанням і пов'язана з патологічними проявами особистості, відзначену філософським ухилом теорію Уільяма Джемса та спрямовану на розкриття внутрішнього світу особистості теорію Еріка Берна.

Наступну групу теорій, означену як **частково невідповідні** завданням типології творчого універсалізму, складають низка біхевіористських, організмічних, когнітивних, гуманістичних теорій, теорії Альфреда Адлера, Гаррі Саллівана, Карен Хорні, Еріка Еріксона, Ганса Айзенка, Альберта Бандури, Береса-Фрідріка Скіннера, Юліана Роттера, Курта Гольдштейна, Андраша Анг'яла, Роберто Ассаджіолі, Чампіона-Курта Тойча, Джорджа Келлі, Карла Роджерса, Гордона Аллпорта, Абрагама Маслоу.

Так, незважаючи на те, що в теорії Альфреда Адлера особистість пояснюється в колі суспільних відносин, в ній недостатню увагу приділено питанням мотивації. Відповідно до цього особистості постають більшим чи меншим набором властивостей і бажань, а відмінності між ними носять переважно кількісний характер.

Попри суспільно-комунікативний характер теорій Гаррі Саллівана і Карен Хорні та їхню значну увагу до проблем мотивації, в теорії Хорні, як і в теорії Адлера, відмінності між особистостями зводяться до кількісного показника у діапазоні від психічного благополуччя до неблагополуччя, а в теорії Саллівана центр уваги зміщено з особистості як такої на міжособистісні стосунки.

Теорія Еріка Еріксона у цьому аспекті приваблює звертанням до динамічних процесів внутрішнього світу особистості, а також як спроба моделювання його життєдіяльності. Водночас, одним із суттєвих її недоліків в контексті вказаних завдань є намагання поєднати в одне ціле біологічні та соціальні фактори. Те ж стосується психосинтезу Роберто Ассаджіолі та концепції особистості Чампіона-Курта Тойча.

Біхевіористські вчення в цілому ефективні завдяки наявності колоподібного зв'язку між вчинком і його результатом, звертанням до проблематики мотиваційної сфери, розгляду особистості у постійній динаміці тощо. Водночас, мотиваційні формули біхевіористів настільки схематизують уявлення про поведінку особистості, що в результаті будь-які спроби диференціації і типології втрачають сенс. Те ж стосується відзначених схильністю до феноменологізму організмичних теорій, незважаючи на їхній соціальний характер та розробку питань мотиваційної сфери.

Загальна привабливість когнітивних теорій зумовлена їхньою належною увагою до факторів вчинку, соціального оточення, інтелектуальних процесів, мотивації і поведінкових стимулів. Водночас,

неврахування результатів поведінки утруднює можливість їхнього застосування з типологічною метою.

На відміну від біхевіоризму та когнітивних теорій, гуманістична психологія пропонує значно більше можливостей в сфері дослідження універсальної творчої особистості. Зокрема, це зумовлено їх посиленою розробкою мотиваційної проблематики, наприклад, ідеї провідного мотиву К. Роджерса, поняття функціональної автономії Г. Аллпорта, динамічного трактування психологами особистості як такої, що перебуває у безперервному розвитку тощо. Важливе значення з точки зору вирішення типологічних завдань мають запропоновані Г. Аллпортом та А. Маслоу системи класифікації мотивів. Водночас, притаманна усім гуманістичним теоріям перевага мотиваційних аспектів над діяльними, призводить до того, що вони мало або взагалі не враховують результати реалізації особистості у соціумі.

Наступну групу теорій особистості, означену як **частково відповідні** завданням типології творчого універсалізму, складають низка соціальних та екзистенційних теорій, факторні теорії особистості, культурно-історична теорія Лева Виготського, аналітична психологія Карла-Густава Юнга, вчення Еріха Фромма, Раймонда Кеттела, Ганса Айзенка, Курта Левіна, Бориса Ананьєва, Вольфа Мерліна, Костянтина Платонова, Олександра Лазурського, Володимира Мясіщева, Володимира Ядова, Сергія Рубінштейна, Ксенії Абульханової-Славської.

Так, привабливими сторонами вчення про особистість К.-Г. Юнга є її культурно-історична основа, спроектована у площину психіки індивіда, покладання в центр дослідницьких інтересів не одного аспекту, а цілісної особистості у всьому спектрі її проявів, приділення належної уваги мотиваційній сфері розвитку індивіда, типології особистості, значний ступінь евристичності запропонованих ідей і можливість широкого застосування на різноманітному матеріалі. Разом з тим, деякі моменти цієї теорії виявляють внутрішню суперечливість. Наприклад, не до кінця

узгодженими бачаться положення про появу індивіда на світ «з певним особистісним ескізом» і потребою його індивідуації («здобуття самості»). Стосовно типологічних аспектів теорії К.-Г. Юнга, то безумовно, вони є корисними в тому плані, що дають змогу виявити обумовленість, стратегічний потенціал, загальну спрямованість творчої особистості, проте їхнім недоліком є відірваність від конкретного фактичного матеріалу — результатів діяльності.

Теорія відчуження Еріха Фромма корисна для вказаної постановки питання значною увагою до соціальних процесів, вивченням поведінки соціальних груп і соціального характеру, тим, що в ній зроблено спробу типології особистості згідно її соціальної ролі і становища. Привабливим моментом є також встановлення залежності між соціальними функціями особистості і її поведінкою. Водночас, її невідповідність поставленим завданням зумовлена тим, що головні її ідеї породжені вивченням хворобливих станів індивіда, а відповідно і значну увагу приділено питанням того, як подолати хворобу.

Типологічний потенціал соціальних та екзистенційних теорій особистості полягає у тому, що вони розглядають особистість у нерозривному зв'язку з її соціальним оточенням, як таку, що проявляє себе через різноманітні відносини, в т. ч. і міжперсональні, та різні форми активності, передусім діяльність. Другим важливим моментом є спроби систематизації форм цієї діяльності. Третім – те, що ключову роль у них відіграє бачення особистості в її життєвій динаміці, нерідко як пошук нею сенсу життя, тобто конкретного особистісного смислу. Серед недостатньо розроблених відповідно до типологічних завдань питань – розмите уявлення про діяльність особистості та відсутність належної уваги до питань систематизації.

Факторні теорії особистості, а також теорія поля Курта Левіна виявляють високий ступінь придатності до типологічних завдань у дослідженні особистості. Цьому сприяє, зокрема, висновок про

переважання соціальних впливів у її формуванні (Р. Кеттел), спроби систематизації базових особистісних рис, виходячи з потреб і мотивацій (Г. Айзенк, К. Левін), намагання запропонувати модель їхньої ієрархії. Окремо слід згадати за увагу Ганса Айзенка до питань типології особистості, зокрема, те, що його визначення типу як «групи корелюючих актів поведінки або тенденцій діяльності» (Айзенк, 1999, с. 23), з одного боку, виявляється співзвучним психологічному типу В. Штерна, з його увагою до кореляційного чинника, з іншого – діяльнісній теорії О. Леонтьєва, а також наголосити на важливості кореляційних відносин для теорії К. Левіна.

Культурно-історична теорія Лева Виготського заклала глибокі теоретико-методологічні основи для розвитку нових підходів з дослідження особистості. Вона відповідає усім формальним характеристикам, висунутим для оцінки теорії особистості американськими психологами Ларрі Х'еллом та Деніелом Зіглером. Їй властиві верифікованість (її положення піддаються перевірці), евристичність (вона містить свіжий погляд на проблему), несуперечність, економність, широта охоплення досліджуваного матеріалу (тобто вона достатньо універсальна), функціональна значущість тощо (Х'елл, 2003). Запропоновані Виготським закони укладаються в єдину логічну систему поглядів і свідчать про уміння дослідника побачити проблему цілісно, охопивши всі її аспекти одночасно. Ключовим моментом у цій концепції було відкриття неперервних взаємозв'язків і взаємозалежності між поведінкою особистості у її зовнішніх вимірах і психічним світом індивіда, зокрема його мисленням, а також уведення поняття провідної діяльності в сенсі порогового (переламного) моменту розвитку особистості.

Послідовники Лева Виготського по-різному скористалися здобутками свого великого попередника. Так, Борис Ананьєв виявив існування різних видів залежності між психічними, соціальними, соціально-психологічними та психофізіологічними властивостями особистості, а також здійснив

спробу їхньої класифікації, Вольф Мерлін вибудував струнку ієрархічну систему індивідуальних, психічних та соціально-психологічних рис індивіда. Обидві системи поглядів більше придатні для вивчення феноменальних властивостей індивідуальності. Також, не надто значущим з позицій типологічного підходу бачиться потенціал концепції Костянтина Платонова, оскільки, незважаючи на оперування поняттями цілеутворення, мотивації, діяльності тощо, всі вони переважно використані психологом як констатація «набору рис і властивостей»¹.

Певний інтерес у вирішенні типологічних завдань особистості представляють заснована на ідеях Олександра Лазурського теорія Володимира Мясіщева, основне положення якої стверджує, що особистість, психіка і свідомість людини – це єдність відображення об'єктивної дійсності і ставлення людини до неї, та теорія Володимира Ядова, яка згідно з завданнями типологічного дослідження може бути корисною у кількох відношеннях – через наявність поняття диспозиції, яке здатне виступати критерієм типології особистості за професійними ознаками, увагу до ціннісних і мотиваційно-цільових спрямувань індивіда, а також соціального оточення.

Внесок Сергія Рубінштейна у розвиток концепції Виготського полягав у подальшому утвердженні запропонованих ідеї детермінізму та єдності свідомості й діяльності, вивченні проблем мотиваційної сфери індивіда й соціальної зумовленості проявів його «Я». Важливого значення набуло вивчення психологом структури діяльності, зокрема розрізнення таких її компонентів як дія, операція, вчинок, пошук взаємозв'язків між ними. Проте, згідно поширеної в середовищі психологів думки, його роль в психологічній науці полягала не стільки у здійсненні нових відкриттів,

¹ За словами Артура Петровського, «уявлення про особистість як колекцію індивідуальних рис виявилось дивовижно неевристичним, хоча б вже тому, що стирало межу між поняттями «особистість» та «індивід», дрібнило особистість на складові, рівні одна одній, позбавляючи категоріального змісту» (Петровський, 1984, с. 228–229).

скільки у надзвичайно ефективному розповсюдженню вже існуючого досвіду у широких колах учнів і послідовників.

Спроба типології особистості за критерієм активності, але яка проте не переростає в цілісну теорію, запропонована ученицею С. Рубінштейна Ксенією Абульхановою-Славською представляє собою намагання синтезувати досвід школи Л. Виготського з позиціями європейсько-американського біхевіоризму, на що вказує її оперування поняттями домагання, саморегуляції і задоволення.

До категорії **повністю відповідних** завданням типології універсальної творчої особистості віднесено теорію особистості Олексія Миколайовича Леонтєва, яка демонструє один із найбільш вдалих шляхів подальшого розвитку вчення Лева Виготського. Вона представляє собою довершену систему поглядів, є загальновизнаною і має багато послідовників. Висока ефективність теорії Леонтєва стосовно завдань типологічного характеру зумовлена низкою факторів.

По-перше, її спирається на концепцію інтеріоризації Л. Виготського, у зв'язку з чим психологічний профіль особистості пояснюється через об'єктивні явища зовнішнього світу за посередництвом предметної діяльності як чуттєвого образу (моделі) що пов'язує свідомість людини (її психіку) з її поведінкою (фізичною діяльністю).

По-друге, через ту базову, ґрунтовну, основоположну роль, яку в цій теорії відведено вивченню процесу мотивації, зокрема, диференціації мотивів на смислотворчі та стимулюючі, процесам розвитку, трансформації, функціональної роздвоєності мотивів тощо.

По-третє, завдяки погляду на діяльність особистості як на систему, струнку ієрархію, приділенню значення не тільки видам і формам діяльності, але, головне, – тим зв'язкам, в які вони вступають одна з одною, центриванню всього спектру діяльностей особистості навколо небагатьох найголовніших (провідних), розгляду діяльності як рухомого,

динамічного явища, що несе в собі зміну мотивів і потреб, містить зсуви мотивів на ціль тощо.

Висновки. Таким чином, діяльнісна теорія Олексія Леонт'єва, на відміну від низки вище розглянутих теорій, чітко і однозначно визначає структуру особистості як відносно стійку конфігурацію головних, всередині ієрархізованих, мотивів / діяльностей, що утворюють її загальний «психологічний профіль». Як і теорії Л. Виготського, подальшим розвитком якої вона є, теорії О. Леонт'єва властиві всі ознаки високоефективної теорії. Виходячи зі всього сказаного, теорію особистості Олексія Миколайовича Леонт'єва можна вважати такою, що найповніше відповідає потребам і завданням типології творчого універсалізму.

Список використаних джерел

1. Айзенк Г.Ю. Структура личности / пер. с англ. – СПб. : Ювента ; М. : КСП+, 1999. – 464 с.
2. Дрозденко К. С. Загальна психологія у практичному вимірі : підруч. / К. С. Дрозденко. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 608 с.
3. Зейгарник Б. В. Теория личности Курта Левина / Б. В. Зейгарник. – М. : Изд-во Московского университета, 1981. – 118 с.
4. Копець Л. В. Психологія особистості / Л. В. Копець. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 458 с.
5. Леонт'єв Д.А. Личность в зеркалах теорий / Д.А. Леонт'єв // Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / [пер. С.Меленевской и Д.Викторовой] ; / Ларри Хьелл, Дэниел Зиглер. – СПб. : Питер, 2003. – С. 5–6.
6. Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии. Избранные труды / А. В. Петровский. – М. : Педагогика, 1984. – 272 с. (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР)
7. Петровский А.В. История и теория психологии: в 2-х тт.. – Т. 2 / Петровский А.В., Ярошевский М. Г. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. – 416 с.
8. Психологія: навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Бреусенко-Кузнецов, В.Л. Зливков, А.Ш. Апішева, О.С. Васильєва; за наук. ред. О.В. Винославської. – К. : ІНКОС, 2005. – 352 с.
9. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. / О. Б. Столяренко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
10. Холл К. С. Теории личности / [пер. с англ. И.Б. Гриншпун] / Кэлвин С. Холл, Гарднер Линдсей. – М. : АПРЕЛЬ-ПРЕСС ; ЭКСМО-ПРЕСС, 1999. – 592 с. (Серия «Мир психологии»).

11. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / [пер. С.Меленевской и Д.Викторовой] ; / Ларри Хьелл, Дэниел Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.

References

1. Ayzenk, G. (1999). The Structure of Personality. Sankt-Peterburg, Moskva: Yuventa ; KSP+. [In Russian].
2. Drozdenko, K. (2007). General Psychology in Practical Dimension. Kyiv: Profesional. [In Ukrainian].
3. Kh'ell L. & Zigler D. (2003). Theories of Personality. Sankt-Peterburg: Piter. [In Russian].
4. Khol, K. & Lindsey, G. (1999). Theories of Personality. Moskva: APREL-PRESS; EKSMO-PRESS. [In Russian].
5. Kopets, L. (2007). Psychology of Personality. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademii». [In Ukrainian].
6. Leont'ev, D. (2003). The Person in the Mirrors of Theories. In L. Kh'ell & D. Zigler, Theories of Personality (Eds.), (pp. 5–6). Sankt-Peterburg: Piter. [In Russian].
7. Petrovskiy, A. (1984). Questions of History and Theory of Psychology. Moskva: Pedagogika. [In Russian].
8. Petrovskiy, A. (1996). History and Theory of Psychology. (Vol. 2). Rostov-na-Donu: Feniks. [In Russian].
9. Stoliarenko, O. (2012). Psychology of Personality. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. [In Ukrainian].
10. Vynoslavskaya, O. & Breusenko-Kuznetsov, O. & others. (2005). Psychology. Kyiv: INKOS. [In Ukrainian].
11. Zeygarnik, B. (1981). Kurt Levin' Theory of Personality. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta. [In Russian].

Author

Olha Komenda

PhD, Doctor of Art, Associate professor of the Department of History, Theory and Performing Arts; Lesya Ukrainka Eastern European National University; Lutsk, Ukraine, e-mail: olgakomenda@gmail.com

Abstracts

ОЛЬГА КОМЕНДА. Теорії особистості крізь призму завдань типології творчого універсалізму. Метою запропонованого наукового дослідження є здійснити критичний аналіз найбільш відомих теорій особистості на предмет їх відповідності основним завданням мистецтвознавчої типології універсальної творчої особистості. Методологічні позиції автора статті спираються, з одного боку, на ключові дослідження з психології творчої діяльності (школа

О.М. Леонтьєва), з іншого – на базові мистецтвознавчі роботи, присвячені психології творчої індивідуальності (М. Друскін, В. Конен, Н. Савицька, Л. Шаповалова, Ю. Чекан та інші). Висновки статті полягають у обґрунтуванні та підтвердженні високої ефективності теорії особистості О.М. Леонтьєва, як такої, що найповніше відповідає потребам і завданням типології творчого універсалізму.

Ключові слова: теорія особистості, універсальна творча особистість, типологія творчого універсалізму, творча діяльність, О.М. Леонтьєв.

ОЛЬГА КОМЕНДА. Теории личности сквозь призму задач типологии творческого универсализма. Целью предложенного научного исследования является осуществить критический анализ наиболее известных теорий личности на предмет их соответствия основным задачам искусствоведческой типологии универсальной творческой личности. Методологические позиции автора статьи опираются, с одной стороны, на ключевые исследования по психологии творческой деятельности (школа А.Н. Леонтьева), с другой – на базовые искусствоведческие работы, посвященные психологии творческой индивидуальности (М. Друскин, В. Конен, Н. Савицкая, Л. Шаповалова, Ю. Чекан и другие). Выводы статьи заключаются в обосновании и подтверждении высокой эффективности теории личности А.Н. Леонтьева, как таковой, которая наиболее полно отвечает потребностям и задачам типологии творческого универсализма.

Ключевые слова: теория личности, универсальная творческая личность, типология творческого универсализма, творческая деятельность, А.Н. Леонтьев.

OLHA KOMENDA. Theories of Personality in the Light of the Tasks of the Typology of Creative Universalism. The critical analysis of the most well-known theories of personality in terms of their compliance with the main tasks of the art-studying typology of the universal creative personality is the purpose of this study.

Author's position is consonant, on the one hand, with the key researches of the psychology of creative activity (Oleksii Leontiev's school), on the other hand – to the basic art studies of the psychology of creative individuality (Mykhailo Druskin, Valentyna Konen, Nataliya Savytska, Liudmyla Shapovalova, Yuri Chekan and others). The justification and confirmation of the high efficiency of O. Leontiev's theory of personality as a one that most fully meets the needs and objectives of the typology of creative universalism are the result of this research.

Key words: theory of personality, universal creative personality, typology of creative universalism, creative activity, O.M. Leontiev.